

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

2012/2013. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse
lõputöö

Tallinn 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	2
Lühiülevaade piirkonna ajaloost	3
Harju-Jaani ja Jüri kihelkonna kirikud.....	4
Harju-Jaani kihelkonnakirik.....	4
Jüri kihelkonnakirik.....	5
Aruküla Püha Kolmainu kirik	6
Lühike ülevaade ehitusloost ja –etappidest, omanikest	7
Hinnang muinsuskaitsele ja kultuuriloolisele väärtusele seostatuna piirkonna ajalooga	11
Kirjeldada välise vaatluse alusel ehitusosade materjalikasutust ja tehnilist seisundit	13
2009. aastal teostatud tehnilise ekspertiis.....	15
Kiriku tehniline seisukord mais 2013	16
Kahjustuste tekke analüüs ja kõrvaldamine.....	19
Kokkuvõte.....	20
Kasutatud kirjandus	22
Lisad	23
Eestis ehitatud õigeusu kirikute tüüpprojektid.....	24
Teisi sama tüüpprojekti järgi ehitatud kirikuid	29
Aruküla Püha Kolmainu kiriku originaalprojekt	32
Aruküla Püha Kolmainu kiriku fotod.....	33
Asendiplaanid.....	44

Sissejuhatus

Aruküla Püha Kolmainu Kiriku tänaseks varemets seisev hoone on viimastel aastatel tõusnud tähelepanu alla seoses taastamistöodega, mida teostab Aruküla mees **Juri Želobetski**, kelle loost on valminud saade Eesti Lood: Püha Jüri (Eesti 2009).

Jüri Zelobetski 16-aastane tütar Elviira tapeti 2006. aastal Arukülas noahoopidega selga. Kalli lapse kaotamine pani Jüri oma senist elukäiku tagasi kerima ja otsima vastust küsimusele: miks?

Ühel päeval Aruküla-Jüri teeristil olevast varemets õigeusu kirikust mööda sõites tundis ta kohutavat ängi. Vastupandamatule valutundele pühakotta järgnedes taipas mees, et talle on korduvalt märku antud, et tema peab selle kiriku endises hiilguses taastama. Torumehe ametit pidav Jüri ei tea asjaajamise peensusi, sellele vaatamata asjad tasapisi liiguvad.

Aruküla kogudus avati 1871. aastal Püha sinodi korraldusega. Samal aastal alustati ka Kolmainu jumalale pühendatud paekivist kirikuhoone ehitamist ning see valmis kaks aastat hiljem. Kirik mahutas 200-250 palvetajat. Koguduse juurde loodi ka kaheklassiline kool, mis avati samuti 1873. aastal ja mis tegutses kogudusele kuuluvas puumajas.

Teise maailmasõja ajal sai kirikuhoone Nõukogude lennukilt heidetud pommis tabamuse. Kirik süttis põlema ja muutus varemeks. Kiriku katuses hoolimata tegutses kogudus siiski edasi 1951. aastani Kostiveres.

Säilinud varemed on kavas üles ehitada ning hoone taastada õigeusu kirikuna.

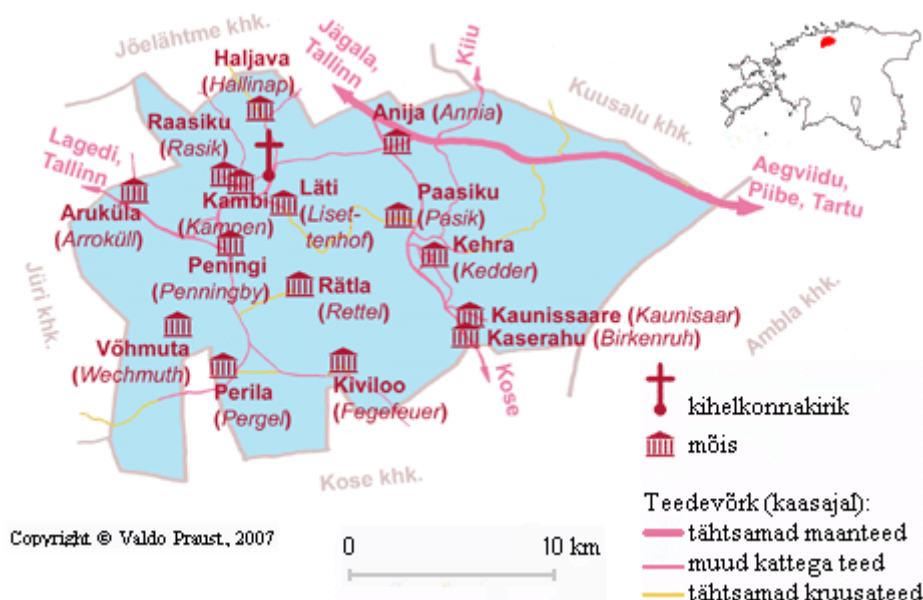
Hoone ei ole arhitektuurimälestisena riikliku kaitse all.

- ❖ Aadress: Harjumaa, Rae vald, Kulli küla, Vene kirik maaüksus
- ❖ Katastritunnus 65101:002:0243
- ❖ Kinnistu registriosa nr 7693302
- ❖ Krundi suurus 4ha
- ❖ Ehitusalune pind 146.0m²
- ❖ Omanik Eesti Apostlik Õigeusu Kirik (reg kood 01800116)

Lühiülevaade piirkonna ajaloost

Aruküla on alevik Harju maakonnas, mis asub 25 kilomeetri kaugusel Tallinnast ning see on Raasiku valla keskus. Aruküla alevikus elab 1. jaanuar 2013 andmetel 2016 elanikku.

Aruküla on esmakordselt mainitud kirjalikes allikates 1291. aastal (saksa k Arenculle).

Haju-Jaani kihelkonna kaart

1560. aastal loodi Aruküla rüütlimõis (saksa k Arroküll) Raasiku mõisa kõrvalmõisana. 1726. aastal muudeti see eraldiseisvaks riigimõisaks. 1766. aastal sai mõisaomanikuks Karl Gustav von Baranoff. Baranoffidele kuulus mõis kuni 1919. aasta võõrandamiseni. Mõisa viimane omanik oli Peter von Baranoff.

1870. aastal valmis Peterburi-Paldiski raudtee, kuhu Aruküla mõisnik Baranoffi soovil tehti ka nõudepeatas "Baranovka". Kaasaegne Aruküla aedlinn tekkiski 20. sajandi algul mõisast 2 kilomeetrit põhjas asuva raudteejaama ja mõisa ühendava tee äärde, kuid on tänaseks kasvanud piki teeäärt mõisasüdameni välja.

Ajaloolise jaotuse järgi Harjumaale Harju-Jaani kihelkonda kuulunud mõis jääb kaasajal Harjumaale Raasiku valla territooriumile. Mõisa südamest viis Lagedi-Peningi maanteele kaks alleedeeks kujundatud teed, mis olid teineteisega täisnurga all. Praeguseni on mõlemad teed küll olemas, kuid suurem liiklus on viidud asfalteeritud edela-poolsemale teele.

Aruküla Vene Õigeusu Kirik asub praeguses Raasiku vallas Lagedi-Aruküla-Jüri teede ristumiskohas. Ajaloolise jaotuse järgi asus kirik siiski Jüri kihelkonna Rae valla aladel, kuid A.W.Krögeri aadressraamatus aastast 1892/94 kirjutatakse:

„Aruküla mõis (abimõis Sambumäe). 3193 tiinu, 18,25 adramaad. Vallavalitsus ja vallakohus on Harju-Jaanis ja Jüri kihelkonnas.

Mõisas on tuuleveski, hobused, veised, seakasvatus enda tarbeks. Ehisaed, kasvumaja. Kõrts.

Kirik: kreeka-ortodoksi „Püha kolmainsuse“ nimeline.

Kool: ühendatud kreeka-katoliku ja vallakool. Õpetajad Kuusik ja Kitfeldt. Seltsid: Aruküla lauliselts.“

Tavapäraselt asusid kirikud mitte kõige suuremas külas, vaid kihelkonna keskel selle arvestusega, et kõikidest küladest oleks enam-vähem võrdne kaugus kirikuni. Sellest on tulnud ka ütlus „Kirik keset küla“.

Harju-Jaani ja Jüri kihelkonna kirikud

Harju-Jaani kihelkonnakirik

Harju-Jaani kirik (Foto: Ivar Leidus)

Ristija Johannesele pühitsetud Harju-Jaani kirikut (vanades ürikutes Saientacken) mainitakse esmakordselt 1322. aastal. See keskajast pärinev, väike, tõenäoliselt alles 17. sajandil torni saanud pühakoda lammutati aasta peale praeguse Harju-Jaani kiriku valmimist.

Praegune kirik asub vanast mõnisada meetrit kagus. Harju-Jaani uut kirikut ehitati kolm aastat ja 13. oktoobril 1863. a. peeti suures, endisega võrreldes kõrges, avaras ja uhkes pühakojas esimene jumalateenistus. Historitsistlikus laadis ehituse projekteeris insener Friedrich Wilhelm Alisch, kelle signatuur ühel kellatornitaladest tänini nähtav on.

Jüri kihelkonnakirik

Jüri kihelkonnakirik.

Varem asus samas paigas aastail 1220–1227 ehitatud Vaskjala kirik, esimesi kirikuid Põhja-Eestis. 1884. aastal lammutati keskaegne kirik maha. Praegune Jüri kirik, mis ehitati vana kiriku vundamendile, pühitseti sisse 15. detsembril 1885. Tegu on Friedrich Axel von Howeni projekteeritud neogooti stiilis kirikuhoonega. Kirikul on esinduslikud küljefassaadid, mille

dominandiks kolm avarat teravkaarset eri kõrgusele paigutatud akent. Inglise tuudorstiilist on järeleaimatud vägagi omapäraseid kiriku siseruumi katvad puidustristrotietega rippvõlvivid.

Seoses tsaariajal toimunud piirangute kõrvaldamisega õigeusu kirikute teelt hakati üle Eesti ehitama õigeusu kirikuid. Aruküla mõisa aladel oli varem asunud Rootsi kirik või kabel, kuna ümbruskonnas paiknesid Rootsi külad. Vana kiriku asemele ehitati 1871-1873 Aruküla Vene Õigeusu kirik.

Aruküla Püha Kolmainu kirik

Aruküla kirik.

Õigeusust Eesti aladel saab rääkida alates 11. sajandist ning õigeusu leviku saab jagada tinglikult kolme etappi.

Esimene on õigeusu levik ja sakraalehitiste rajamine 11. sajandist kuni Rootsia aja lõpuni, mil Eesti alal oli valitsevaks konfessiooniks saanud luterlus (enne seda oli roomakatoliiklus).

Teiseks alates 18. sajandi algusest, mil Eesti ala vallutas Venemaa ning Vene Õigeusu Kirik sai siinsetesse linnadesse vabalt oma kirikuid rajada.

Kolmandaks etapiks või lugeda aega alates 1840. aastatest, mil Vene Õigeusu Kirikuga hakkasid esmakordselt massiliselt liituma eestlased.

Kuigi vanimad säilinud Petsrimaa kirikud ja tsässonad on ehitatud 14.-17. sajandil, on meie poolt vaadeldav kirik ehitatud 1870. ndatel aastatel, mistõttu vaatleme edaspidi põhjalikumalt just seda perioodi.

Lühike ülevaade ehitusloost ja -etappidest, omanikest

Õigeusu preestrid ja kogudused tegutsesid Eesti aladel juba eestlaste ristiusustamise algaegadest alates. Pärast 1700. aastal alanud Põhjasõda hakkas õigeusk koos Vene vägede vallutustega Eestis laiemalt levima, kuigi domineerivaks kirikuks jäi luteri kirik. Õigeusk oli peamiselt Eesti- ja Liivimaa kubermangudes elavate venelaste ning Pihkvamaa piiridesse jäävate Setode usuks.

Alles 1845. aastal Lõuna-Eestis alanud kirikuvahetusliikumise seoses algas ka eestlaste suurem õigeusku astumine. Usuvahetuse peamiseks põhjuseks olid kuuldused õigeusklikele tasuta maa jagamisest ja muudest hüvedest, nt teorjuse ja maksude kaotamine, talurahvale vilja ning raha jagamine jne. Usuvahetuses mängis olulist rolli ka talupoegade vaen mõisnike toetavate luteriusu pastorite vastu.

Aastatel 1845-1848 vahetas kirikut ca 17% Lõuna-Eesti talurahvast (üle 65 000 eestlase). Kirikut vahetanute osatähtsus oli suurim Saaremaa maakonnas (29.8% talurahvast), eriti Muhu ja Kihnu saarel, ning Pärnumaal (27.7% talurahvast).

Põhja-Eestis toimus samalaadne kirikuvahetusliikumine 1880. aastatel, kus suurimateks kirikuvahetuskeskusteks said aastatel 1883-1886 Läänemaa ja Hiiumaa, mujale Põhja-Eestisse levis kirikuvahetusliikumine vähemal määral. 1897. aasta Venemaa rahvaloenduse andmeil oli Õigeusu Kiriku liikmeid Harjumaal kõigest 4.5%.

Kuni 16. sajandi lõpuni kuulusid Eesti aladel elavad õigeusklikud Konstantinoopoli Patriarhaadi alluvusse. Aastatel 1721–1917, mil Eesti alad olid vallutatud Vene tsaaririigi poolt, allusid siinsed apostliku õigeusu kogudused Vene Õigeusu Kiriku kõrgeimale valitsusorganile Pühimale Valitsevale Sinodile.

1850. aastal asutati iseseisev Riia õigeusu piiskopkond (selle koosseisu kuulusid Eestimaa ja Liivimaa), mis tegeles uutele kogudustele kirikute ja külakoolide rajamisega. Suurem kirikuehitus läks Lõuna-Eestis lahti alates 1860. aastatest, kui Venemaa siseministriumile eraldati suuremad riiklikud vahendid kirikute ehitamiseks Baltimaades.

Enamik tolle perioodi puu- või kivikirikutest ehitati Eesti alal aastatel 1887-1910, kokku umbes 55 kirikut. Enamik tolle aja kirikutest ehitati riigikassa ja VÕK Pühima Sinodi vahendeist, aga ka kohalike elanike annetuste toel. Kogu Venemaalt kogus kirikute ehituseks annetusi õigeusu misjoniselts ning Baltimaade Õigeusu Vennsakond.

Kirikut vahetanud eestlastele rajati 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul rohkelt puu- ja kivikirikuid. Maakoguduste jaoks olid välja töötatud kirikute tüüpprojektid (vt lk 25-28). Peamiselt Riia piiskopkonna ja kubermabguarhitektide (Lunski, Edelson, Nyman, Dmitrijevski jt) projektid erinesid üksteisest mõõtmetelt ja ehituse põhiplaanilt, mis tugines kas ladina või kreeka ristile. Samas erinesid ka sama tüüpprojekti järgi ehitatud kivikirikud välisdekoori detailide ja kasutatud kohalike viimistlusmaterjalide poolest. Erinevalt luteriusu kirikutest kasutati õigeusu kirikute ehitusel sageli maakive ning punast tellist ning need jäeti krohvimata või krohviti osaliselt. Teistel kirikutel laoti nurgad sageli paekivist ning krohviti.

Maakirikute sisustuses ei olnud mingit nähtavat erisust, kuna ikonostaasid, lühtrid ja muud kirikutarvikud olid üldjuhul kirikuinventari valmistavate vabrikute toodetud.

Eesti maakohtades tollal ehitatud kirikutüüpidest võiks esile tõsta viie või ühe kupliga (viis kuplit tähendavad Jeesus Kristust ja nelja evangelisti: Matteus, Markus, Luukas ja Johannes), kvadraatse peakorpusega ja kellatorniga kivist maakirikuid. Need ehitati sageli punastest tellistest ja maakivist seintega, mis on iseloomulik just Eesti õigeusu pühamutele. Ladina risti kujulise pikliku põhiplaaniga kolmeosalistele (eeskoda, pikihoone, altar) hoonetele ehitati sageli palveruumi ette eesruum. Eriti palju kerkis selliseid kirikuid 19. sajandil lõpukümnendeid ja 20. sajandi alguses Põhja- ja Lääne-Eestis (nt Alajõel, Lohusuus, Jõhvis ning paljud Lääne- ja Hiiumaa kirikud).

Teine tollal levinud tüüpprojekt oli 150-600 inimest mahutav kreeka risti kujulise põhiplaaniga eeskojast, pikihoonest ja altarist koosnev viiekupliline kivihoone (arhitekt G. Schel). 1871.-1873. aastal ehitati selle projekti järgi 18 kivikirikut, neist 4 kellatorniga – 10

kirikut Saaremaal ja mandril Aruküla, Arussaare, Kavilda, Lalsi, Penuja, Pootsi-Kõpu, Tuhalaane ja Uruste kirik.

Aruküla kogudus avati 1871. aastal Püha sinodi korraldusega. Iseseisva Aruküla koguduse asutamiseni 1871. aastal kuulusid Harjumaa Harju-Jaani, Jüri ja Kose kihelkondade peamiselt venelastest õigeusklikud Tallinna Issandamuutmise kogudusse (õigeusu kirikute koguduste piirid ei järginud täpselt kihelkondade piire).

Kiriku täpsest ehituslugu ei ole teada, kuid tüüiliselt eraldati riigimõisast, kroonumõisast või mõisniku poolt kogudusele maavaldus kiriku, kirikukooli ja surnuaia rajamiseks. Püha Kolmainu jumalale pühendatud peakivist kirikuhoone valmis 1873. aastal ning mahutas 200-250 palvetajat¹. Samalaadse tüüpprojekti järgi valmis Venemaa Siseministeeriumi korraldusel ja rahastamisel samal aastal Eestis kümneid kirikuid.

Alaliste hingekarjastena on teeninud koguduses: ülempreester K.Tiisik, ülempreester K.Jansen, ülempreester P. Kolon, preestrid: J.Kolberg, T.Siiman ja alates 30.maist 1932 M.Jefimov ja asetäitjatena -preestrid: K. Eberling, P.Poska, A.Angerjas, K.Gustavson, J.Tolstjakov ja K.Ustav.

1891 aastal oli koguduses liikmeid 995 ja 1932 aastal 260.

Vandjala külla eramajja (ehitatud 1850.a.) rajati samuti 1873. aastal Aruküla Õigeuskirikiku Kostivere kaheklassiline abikool, mida kasutati ka palvemajana. Selle kooli ehitamine langeb kokku laialdase venestamispoliitikaga Aleksander III ajal. 1875.a. on Nikolai Vasiljev Bataschkov ja Jelisaveta Denissoval tütar Anna üheks ristivanemaks märgitud külakooli õpetaja Al-der Emeljanov Orlov (Aruküla EÕK 1875 andmetes lk 12). Hoone on käesoleval ajal oma endisel kujul säilinud ning on eraomanduses. 1911.a. oli koolis 20 last ja nende õpetajaks noor 22 aastane Jaan Orgusaar.

1895. aastal annetati kirikule altaritagune Kristuse ülestõusmise- ja Püha Kolmainu ikoonid. Talunik Aleksander Dmitrevi poolt asetati kiriku kujuseina Neeva Aleksandri ikoon. Kõik kolm ikooni pühitseti 29. oktoobril 1895. aastal.

¹ See number tundub olevat liialdus, kuna teiste sarnaste kirikute mahutavuseks loetakse 150 inimest.

Teise maailmasõja ajal, 1944. aastal, mil sakslased kirikus koosolekut pidasid, langes üks kolmest Nõukogude lennukilt heidetud pommidest kirikule. Kirik süttis põlema ja sellest ajast peale on alles vaid varemed. Osa vara jõuti välja kanda, suuremad kellad viidi teistesse kirikutesse (Ambla), väiksemad on peidetud lähedale metsa. Sellest peale Aruküla kirik ei tööta, kuid kogudus tegutses veel 1951. aastani Kostiveres. Varemed kuuluvad praegu Eesti Apostlikule Õigeusu kirikule. Kokku hävis Teises maailmasõjas 18 õigeusu kirikut.

Säilinud varemed on kavas rekonstrueerida ning hoone taastada õigeusu kirikuna.

Tsitaat Ida-Harjumaa nädalalehe „Sõnumitooja“ 2007.a. artiklist „Arukülas tahetakse taastada vene kirikut“ (Küllli Koppelmaa):

Juri Zhelobetskiy räägib, et paar viimast aastat pole tal elus hästi läinud. Mitmed firmad ja eraisikud, kellele ta on teinud toru- ja ehitustöid, jätsid selle eest tasumata, seejärel murti sisse ta autosse ja varastati kõik tööriistad. „Pärast seda, kui eelmisel aastal tapeti minu tütar, mõtlesin pikalt oma elu üle järele, miks on kõik läinud nii halvasti. Mul olid juba kaks aastat südamas teravad torkavad valud. Sel päeval, kui sõitsime linna tütre surmatunnistust vormistama, tundsin eriti teravat valu. Keerasime autoga Jüri poole ning ma ei pidanud enam vastu ja hüüdsin vennale, et pidagu kinni. Hüppasin välja ja ma ei tea miks, kuid kihutasin üle lumehangede kiriku varemetesse.

Palvetasin ja seal mu valu kadus,“ jutustab ta. Siis tuli mehele meelde, et viimase paari aasta jooksul oli ta kirikust mööda sõites alati mõelnud, et võiks selle üles ehitada. Kuid ta tõrjus need mõtted kõrvale, kuna tööd oli niigi palju ja aega vähe. Pärast kõike juhtunut rääkis ta oma mõtetest Jelena Perepjolkinalle, kes tunnistas, et tema on kiriku taastamise mõtteid mõlgutanud juba umbes viis aastat. „Alati, kui kirikust mööda sõitsin, mõtlesin sellele, et see tuleks korda teha. Seda oleks vaja inimestele, et neil oleks, kuhu rasketel hetkedel minna. Kusagil mujal kui kirikus ei saa oma hinge muremõtetest vabastada.

2006. aasta augustis asutati Aruküla elanike Jelena Perepjolkina ja Juri Želobetski poolt MTÜ EAÕK Aruküla Kolmainu-Jumala pühakoja taastamise ühing, mille eesmärgiks on taastada varemeis kirik kirik ning hakata heategevuskontsertide ja kohaliku omavalitsuse abil raha koguma. Käimasolevate taastamistöde aluseks on arhitekt Ants Rajando projekt, mis on tehtud Aruküla kiriku vanade eskiisjooniste ja fotode järgi.

MTÜ asutajad Jelena Perepjolkina ja Juri Želobetski Aruküla kiriku taustal

Hinnang muinsuskaitsele ja kultuuriloolisele väärtusele seostatuna piirkonna ajaloo

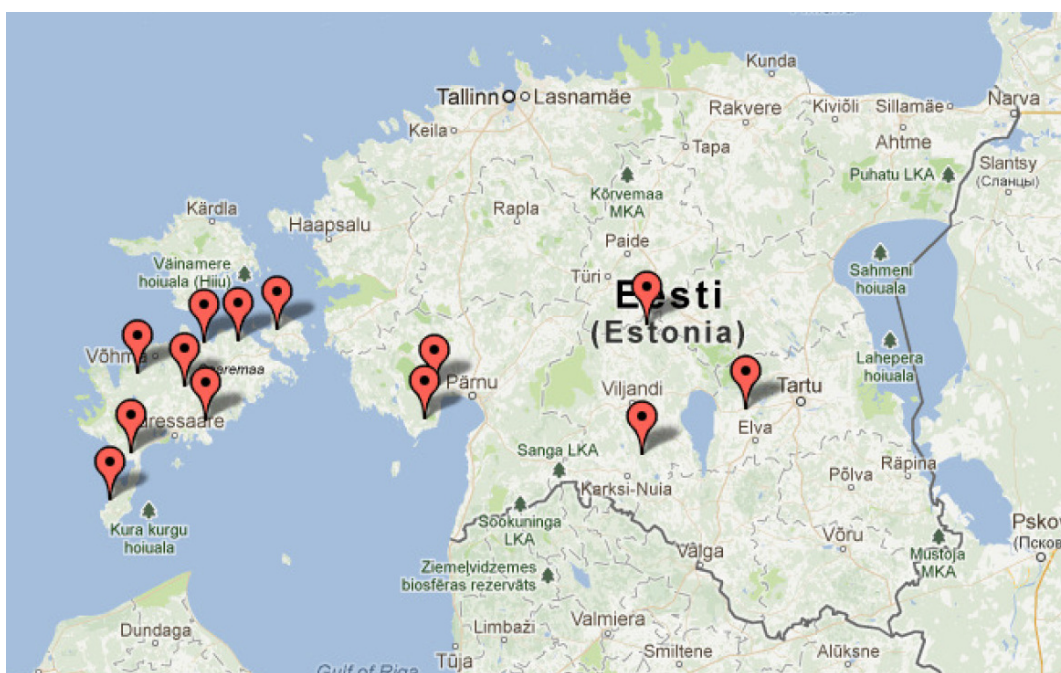
Aruküla Püha Kolmainu kirik asub praeguses Raasiku vallas, Lagedi-Peningi maantee ning Aruküla tee ristumiskohas, eemal tihedamast asustusest ning ümbritsetuna põldudest, mistõttu on see olnud hästi vaadeldav ning olnud hästi äratuntavaks maamärgiks. Peale 1944. aasta pommitabamust varemetes kirik on tagasihoidlikult võssa peitunud (fotod 9 ja 10, lk 34), mis varjab delikaatselt varemeid juhuslike möödasõitjate pilkude eest. Peale kiriku taastamist on mõistlik kirik piiravast võsast vabastada ning lasta sellel taas paista kaugele tema algupärasest ilus.

Hoone oli rajatud Vene klassitsistlikule kirikuarhitektuurile omases vanabütsantsi stiilis. Rajamisel juhitud eeskujuks olnud pikliku Kreeka risti kujulise põhiplaaniga tüüpprojektist, teostades selle külgharude osas vähendatud mahus.

Sama tüüpprojekti järgi ning samal perioodil on ehitatud tänaseni säilinud õigeusu kirikud:

- ❖ Leisi Püha Olga kirik, 1872
- ❖ Ööriku Püha Kolmainu kirik, 1873
- ❖ Mustjala Prohvet Eelia kirik, 1873
- ❖ Reomäe Apostel Andrease kirik, 1873 (vt lk 30, fotod 5 ja 6)
- ❖ Piila Peaingel Miikaeli kirik, 1873 (vt lk 31, fotod 7 ja 8)
- ❖ Kavilda Püha Neeva Aleksandi kirik, 1873
- ❖ Arussaare Issanda Taevaminemise kirik, 1873
- ❖ Muhu-Rinsi Jumalaema Kaasani Ikooni kirik, 1873
- ❖ Pootsi-Kõpu Püha kolmainu kirik, 1873
- ❖ Tuhalaane Jumalaema Uinumise kirik, 1873 (varemeis, taastamisel)
- ❖ Uruste Issanda taevaminemise kirik, 1873
- ❖ Tiirimetsa (Anseküla) Kristuse sündimise Kirik, 1873 (varemeis)
- ❖ Torgu Apostel Johannese kirik, 1873 (varemeis)

Kokku pühitseti 1873. aastal ainuüksi Saare- ja Muhumaal 10 õigeusu kirikut.

Arhitekt G.Scheli tüüpprojekti järgi aastatel 1871-1873 ehitatud kivikirikud Eestis

Tõsiasi, et paljud sama tüüpprojekti järgselt ehitatud kirikud on säilinud heas seisukorras, on võrratult heaks abivahendiks kiriku taastamise tööde planeerimisel ning algupäraste konstruktsioonide ja viimistluslahenduse leidmiseks.

Võib väita, et teiste paremini säilinud sama tüüpprojekti järgi ehitatud pühakodade olemasolu võib mõnevõrra kahandada huvi Aruküla kiriku jt samas seisukorras olevate kirikute vastu arheoloogilisest seisukohast. Aruküla Vene Õigeusu Kirikut ei ole võetud riikliku kaitse alla erinevalt tema sõsarkirikutest. Kindlasti ei vähenda tema võrdlemisi halb seisukord tema ajaloolist väärtust ning ta väärrib taastamist teiste sõsarkirikute eeskujul oma esialgses ilus.

Aruküla kiriku teeb siiski eriliseks asjaolu, et teised sellise projekti järgi ehitatud kirikud asuvad Saaremaa, Muhumaal ja Lõuna-Eestis (vt kaart lk 12), Põhja-Eestis teisi selliseid ei ole ehitatud.

Kultuuriloolisest vaatenurgast olulisi ajaloosündmusi Aruküla kirikuga ei ole seostatud, välja arvata tema praegune taastamise sünnilugu, millest oli pikemalt juttu eelmises peatükis.

Kirjeldada välise vaatluse alusel ehitusosade materjalikasutust ja tehnilist seisundit

Hoone on tüüpiline 5 kupliga seest ja väljast krohvitud vanabütsantsi stiilis kivikirik. Hoone on rajatud kõrgele tahatud paekivist soklile. Enamus teistest samal ajal ehitatud õigeusu kirikutest on ehitatud põllukividest ning punastest tellistest. Tellistest on enamasti laotud akna- ja ukseavad, kaaritud, hambuliselt laotud kvaadrid, keskmist sibulkuplit ümbritsevad nurgatornid. Selle poolest on Aruküla kirik üks vähestest, mis on enamasti laotud paekividest, maakive on kasutatud vaid juhuslike fragmentidena müüritisel. Ilmselt oli otsustatud kiriku välisviimistluse valikul krohvi kasuks juba ehituse alustamisel. Kiriku peaukse juurde on viinud massiivne trepp, mis ei ole säilinud.

Hoone on kreeka risti kujulise põhiplaaniga. Nelitist katab kõrge telkkatus, mis lõpeb 8-tahulisel tambuuril sibulkupliga. Põhimahtu raamivad veel neli sibulkuplitega nurgatorni.

Klassitsistlikult lihtsal, väheste kaunistustega fassaadi välisilmet kujundavad kellarõdu kolmikaknad, räästaalused karniisid ja friisid ning kaar- ja ümarakende reljeefsed raamistused. Nurgatorne ehivad ringikujulised ornamendid.

Fassaad on olnud krohvitud ning värvitud valgeks, osa originaalkrohvist on säilinud tänaseni. Kuigi katusekate ning katusetalastik ei ole säilinud, on kohalike inimeste sõnul katusekatteks olnud valtsitud vaskplekk, samuti akende vihmaveeplekid. Teistel analoogsetel kirikutel domineerivad roheline ja sinakasroheline katusevärv.

Aknaraamid on olnud 6-ruudulised, millele sekundeerib ülemine kaareosa. Vanade fotode põhjal otsustades on aknaraamid olnud heledates toonides, nt valge või helesinine.

Siseviimistlusest ja sisustusest ei ole säilinud midagi ning oletusi selle väljanägemise suhtes võime teha ainult tuginedes teistele kirikutele. Kiriku sisemus on olnud suhteliselt lakoonilise arhitektuurikeelega, valgeid sein- ja laepindu on ilmestanud aatriumi välisseinu kandvad ümarkaared (kaaristud). Värvilahendus on olnud domineerivalt valge, võib vaid oletada, et kas aktsendi andmiseks on kasutatud teatud elementide (karniisid, aknapaled, aknaraamid, ukse dvms) juures kontrasttoone. Osadel kirikutel on kaaristud kaetud seinamaalingutega.

Maakirikute sisustuses ei olnud mingit nähtavat erisust, kuna ikonostaasid, lühtrid ja muud kirikutarvikud olid üldjuhul kirikuinventari valmistavate vabrikute toodetud.

Analoogsetel kirikutel on pikihoonel lagi lame, mille servad on kaunistatud karniisiga, mis kopeerib välimisi karniise, viimistlus arvatavalt krohvitud. Aruküla kirikul olevat aga olnud krohvitud võlvlagi, mis on moodustatud katusekonstruktsiooni külge paigaldatud laudisele.

Põrandakattena on säilinud kooriruumi osas betoonpõrand. Teistel sarnastel kirikutel on nii tahatud paeplaatidest põrandaid kuni laudpõrandateni välja. Kohalike inimeste sõnul, kes mäletavad kirikut enne pommitabamust, on Aruküla kirikul olnud laudpõrandad. Ka taastamistöde alguses läbi viidud koristustööde käigus leiti puitpõranda jäänuseid, mis kinnitab inimeste meenutusi.

2009. aastal teostatud tehnilise ekspertiis

Aruküla kirik enne taastamistöid

Kiriku seisukorra hindamiseks on tellitud 2009. aastal ekspertiis („Aruküla kiriku konstruktiivse seisukorra eksperthinnang“ OÜ H. Uuetalu. Tallinn, juuli 2009).

Kirik oli seisnud alates 1944. aasta pommitabamust ja põlengut katuseta. Vaatamata sellele on säilinud müüritise seisukord üllatavalt hea, arvestades pikaajalist avatust ebasoodsatele ilmastikumõjudele. Müüritisest oli säilinud hinnanguliselt 85%. Müüridel oli säilinud osaliselt algset lubikrohvi. Säilinud oli algupärased karniisikivid. Paljude akende kaarsillused olid lagunened.

Müüride peal kasvas sammal ja umbrohi ning peakivist ja savitellistest müüritise vuugid olid suures osas tühjad. Sellest tulenevalt vajasisid müüritise pealsed osad 0.5-0.8m kõrguses avamist ja uuesti ülesladumist. Paljud raidkivid olid olemas, kuid mitte kõik, mille tõttu tuli kohapeal vajalikud profiilid välja lõigata olemasolevate eeskujul. Samal ajal savitellistest kaarte ja nende pealse müüritise seisukord oli valdavalt hea ning vajas ainult osaliselt avamist ning vuukide uuestitaitmist.

Seinte suured telliskaared olid säilinud, kuid osaliselt varisenud ning seespoolne siil lõhenenud, mis on samuti varisemisohtlik. Samas seinu kandvate telliskaarte täielik lammutamine ei olnud vajalik.

Müüritises ja sokliosas konstruktiivselt ohtlikke vajumise märke ei tuvastatud, mistõttu vundamentide olukorra võis hinnata rahuldavaks. Väljaulatuval soklil tuvastati sademetest tingitud tüüpilised niiskuskahjustused kui ka külmakahjustused.

Kiriku tehniline seisukord mais 2013

Kiriku taastamistöödega on alustatud 2009. aastal. Praeguseks ei ole taastamistöödega jõutud väga kaugele ning hoonet ei ole jõutud katuse alla panna, mistõttu hoone jätkab paralleelselt taastamistöödega lagunemist. Osad detailid, mis olid veel 2009. aastal korras, on vahepeal jõudnud laguneda. Kiriku katuse alla saamine on kriitilise tähtsusega.

Sokkel

Sokkel on laotud tahutud paekividest ning olnud ka originaalis viimistlemata. Sademetest tingituna on sokli madalamad osad sammaldunud, kuid üldine seisukord on väga hea. Lõunapoolsel küljel on osaliselt kivide pealne kiht murenenud. Restaureerimistööde käigus on soovitatav sellised kohad avada ning plommida. Vuugid on valdavalt täidetud lubimördiga ning seisukord on hea.

Müüritis

Müüritis on laotud paekivist, pisteliselt on kasutatud ka tahumata maakive. Aatriumi välisseinu kandvad kaared, kaar- ja ümarakende raamistus ning friisid on laotud savitellistest. Müüritise ülaosad ning karniisid on suuremas osas ca 50cm kõrguselt uuesti laotud olemasolevate eeskujul (fotod 15-16, lk 37), välja arvatud kellarõdu osas, milline töö ootab veel ees (fotod 19-20, lk 39). Kirdepoolse nurgatorni alune müür, mis pommitabamuses täielikult hävis, on üles laotud.

Nurgatornidest on säilinud edela ja loodepoolne torn, kuid nende seisukord on halb – vuugid on täitematerjalist tühjad ning kivid lahti. Tornide säilitamise võimalikkus selgub lahtiste kivide eemaldamise käigus, kuid tõenäoliselt on need mõttekas uuesti laduda. Kirde ja

kagupoolne torn tuleb uuesti üles laduda olemasolevate eeskujul katusetalastiku ehitusega samaaegselt, kuna algselt on keskse telkkatuse talastikud toetunud nurgatornidele.

Akende tellisraamistus on praegusel ajal korda tehtud (fotod 17-18, lk 38). Kõige halvemas seisus on aatriumi välisseinte telliskaared, mis on piki kaart lõhenenud ning varisemisohtlikud (fotod 22-23, lk 41). Kaared tuleb toetada, lahtised kivid eemaldada ning laduda uuesti. Kivide asendamist ei ole võimalik teostada kogu kaare ulatuses samaaegselt, vaid seda tuleb teha väikeste osade kaupa, vältides telliste eemaldamist kogu kaare ulatuses korraga.

Katus

Katusekonstruktsioonid ei ole säilinud. Tuginedes originaaljoonistele ning teistele olemasolevatele analoogsete kirikutele, on võimalik katusekonstruktsioonid autentselt taastada. Müüritisel on vaadeldavad laetalade ja sarikate pesad, mis hõlbustavad seda tööd. Kiriku taastajate poolt on planeeritud teatud muudatused esialgses konstruktsioonis lähtuvalt otstarbekamast ruumikasutusest. Siiski oleks mõistlik tellida asjatundjalt vastav tööprojekt on teostada tööd vastavalt sellele.

Kohalike inimeste meenutuste kohaselt oli kiriku katus valtsitud vaskplekist, samuti ka vihmaveesüsteemid ning aknaplekid.

Aknad

Aknaid ja uksi säilinud ei ole. Vanadelt fotodelt on näha aknaraamide liigendus. Värv on olnud heledat tooni. Kellarõdu kolmikakende ees on varem olnud luugid, mis on avatud kellamängu ajal. Enne akende tellimist tuleks tutvuda ka teiste sõsarkirikute akendega.

Uksed

Kiriku välisukse ja siseuste kohta fotomaterjali säilinud ei ole, mistõttu tuleb pöörduda sõsarkirikute poole võimalike variantidega tutvumiseks ning valida kõige sobivam variant nende eeskujul.

Põrandad

Kiriku altariosas on osaliselt säilinud betoonpõrand (foto 21, lk 40). Kiriku taastamistöõde alguses puhastustööde käigus on leitud esialgse puitpõranda fragmente. Seega oli kiriku algselt puipõrand, mis oli toetatud kuivast liivast alusele toetatud põrandalaagidele. Pikihoone põrand oli algselt 2 astate madalamal kui altariosa põrand. Praegusel ajal on need ühel kõrgusel, uue põranda ehitamisel tuleks tekkinud prügikihid eemaldada.

Kuna kiriku taastajatel on soov paigaldada kirikule põrandaküte, siis tasub kaaluda soojustatud betoonpõranda rajamist.

Rõdu põrand ja trepp ei ole säilinud. Tõenäoliselt viis kellarõdule originaalis kitsas ja järsk puittrepp, kellarõdu põrand on olnud laudpõrand, mis oli toetatud laetaladele, mille asukohad on müüritises siiani nähtavad.

Laed

Erinevatel sama tüüpprojekti järgi ehitatud kivikirikutel on pikihoone lagi lahendatud erinevalt. Konkreetsel kirikul oli lagi kujundatud võlvina, st puitlae konstruktsioonid olid kaetud laudisega ning krohvitud. Teistel kirikutel on ka lamelagesid.

Viimistlus

Kiriku müüritised on algselt olnud kaetud lubikrohviga nii seest kui väljast ning värvitud lubivärviga. Krohvi on laiguti säilinud fassaadil mitmes kohas, mis on piisav selleks, et taastada kiriku algne krohvilahendus. Krohv on säilinud akende ümbruses nii reljeefsetel friisidel kui aknaalustel karniiside ümbruses piisavas mahus (foto 24, lk 42), et tuvastada algupärane lahendus ning kopeerida seda ka ülejäänud fassaadile.

Säilinud originaaldetailid

Pärast 1944. aasta pommitabamust ja põlengut ning sellele järgnenud ligi seitse aastakümnet seismist ilma katuseta ning avatuna ilmastikumõjudele, ei ole säilinud esmapilgul suur midagi. Siiski lähemal uurimisel on siiski üht-teist säilinud.

Kellarõdu lõunapoolsetel kolmikakendel on säilinud originaalne aknaplekk (foto 26, lk 43), mis on küll tugevalt roostatenud ning ei ole arhitektuurset tervikut arvestades kuigi oluline detail.

Fassaadil on mitmes kohas säilinud vihmaveerennide kinnituskronsteinid (foto 25, lk 43).

Kirikul on olnud algselt 3 ahju, 2 aatriumi lõunapoolse kaare mõlemas nurgas ning üks kooriruumis. Säilinud on suitsu- ja puhastuslõõrid.

Väärrib esiletoomist ka asjaolu, et säilinud on kõik viis kirikukella ning kõikide kellade praegune asukoht on teada.

Kahjustuste tekke analüüs ja kõrvaldamine

Kirik oli seisnud alates 1944. aasta pommitabamust ja põlengut katusega. Vaatamata sellele on säilinud müüritise seisukord üllatavalt hea, arvestades pikaajalist avatust ebasoodsatele ilmastikumõjudele. Kuna peale põlengut oli hoonest säilinud ainult müüritis, siis saabki rääkida eelkõige sademetest tingitud- ning külmakahjustustest, mis on müüritise vuugid tühjaks uhtunud ning külmapaisumised müüritist jõudsalt lagundanud. Viimastel aastatel on küll taastatud enamuse karniisidest, aga kuna hoone ei ole endiselt katuse all ega müürid kaitstud sademete eest, kestab sademete mõju siiani. Seetõttu on hoone kiire katuse alla saamine kriitilise tähtsusega.

Vanadelt fotodelt (kahjuks ei ole aastaarv teada) on näha, et krohv on osaliselt juba lagunenu. Kõige rohkem kahjustunud kohtadeks on nurgatornide küljed. Kahjuks ei ole fotodelt võimalik aru saada, kas vihmaveerennid olid fotode tegemise ajal juba olemas, või on need lisatud hiljem. Kui need olemas olid, siis need ei toiminud. Teistel sama tüüpprojekti põhjal ehitatud kirikutel vihmaveetorusid ei olnud.

Kuna eesmärk on hoone autentselt taastada esialgsel kujul, siis tuleb müüritise varisenud osad (kaared, aknasillused, karniisid) üles laduda kasutades olemasolevaid säilinud või uusi samaväärseid materjale. Müüritise ülemised osad, mis on saanud kõige rohkem kahjustada, tuleb vajalikus mahus demonteerida ning uuesti üles laduda. Suur hulk tööd on selles suunas ka juba teostatud.

Müüritise tühjad vuugid tuleb uuesti täita. Välja on pakutud ka injekeerimist, kuid arvestade tööde senist tempot ning rahastamist, ei ole see teostatav. Kasutatav tehnoloogia tuleb selgitada siis, kui müüritise ülemised osad ja karniisid on taastatud ning kirik on katuse all ning alustatakse viimistlustöödega.

Müüridel on paiguti säilinud originaalkrohvi, kuid mis on enamasti lahti ning selle säilitamine ei ole otstarbekas. Samuti on müüritis kaetud samblikega, tuleks müürid esmalt fassaaditööde alustamist liivapritsiiga puhastada.

Kokkuvõte

Aruküla Püha Kolmainu kirik on ehitatud aastatel 1871-1873 seoses usuvahetusliikumisega oluliselt kasvanud koguduse vajaduste rahuldamiseks nagu ka 18 teist samal ajal ning sama tüüpprojekti alusel ehitatud õigeusu kirikut Eestis. Kirik hävis juba 1944. aastal sõjakahjustuste tagajärjel.

2006. aastal asutati kiriku taastamiseks mittetulundusühing, mille tellimisel koostas arhitekt Ants Rajando kiriku rekonstrueerimise eelprojekti eesmärgiga varem rekonstrueerida ning hoone taastada õigeusu kirikuna originaalkavandile võimalikult ligilähedaselt. Lisaks on kirikule projekteeritud abihoone.

Projekteerimistingimused kiriku rekonstrueerimiseks on väljastanud Raasiku Vallavalitsus 25.06. 2007. Ehitusluba 48/08EL, 4.09.2008

Alates sellest ajast on kiriku taastamisega tegelenud MTÜ Aruküla Vene Õigeusu Kiriku Taastamise Ühing üks asutajatest Juri Želobetski ainuisikuliselt põhitoo kõrvalt, kaasates saadud annetuste toel võimaluse korral abitöölisi.

Käesolevaks ajaks on jõutud puhastada hoone risust, taastada enamik paekivist karniise (välja arvatud kellaruumi osas), üles laotud kirdepoolne müür, mis hävis pommitabamuse tagajärjel, taastatud ümar- ja kaarakende punasest tellisest raamistused. Ära on tehtud suur töö kiriku ajaloo uurimisel, muu hulgas on üles leitud kirikukellad.

Lähituleviku plaanidesse kuulub paekivist karniiside taastamise lõpuleviimine kellaruumis osas ning pikihoone välisseinte ümarkaarte kindlustamine. Järgmise tööna on planeeritud kiriku katusealla viimine ning nurgatornide taastamine.

Autori arvates oleks soovitatav koostada kiriku edasiseks taastamiseks konkreetne tööprojekt. Seni on töid teostatud Ants Rajando koostatud eelprojekti põhjal, kuid selles sisalduv informatsioon ei ole piisav ega ole ka mõeldud ehitustööde teostamiseks. Korraliku tööprojekti alusel oleks võimalik taodelda täiendavat rahastamist kohalikult omavalitsuselt, kirikuringkondadelt ja erinevatelt muudelt fondidelt. Senise töökorralduse ja töötempo juures ei ole kiriku valmimine planeeritud ajaks 1.01.2015 reaalne.

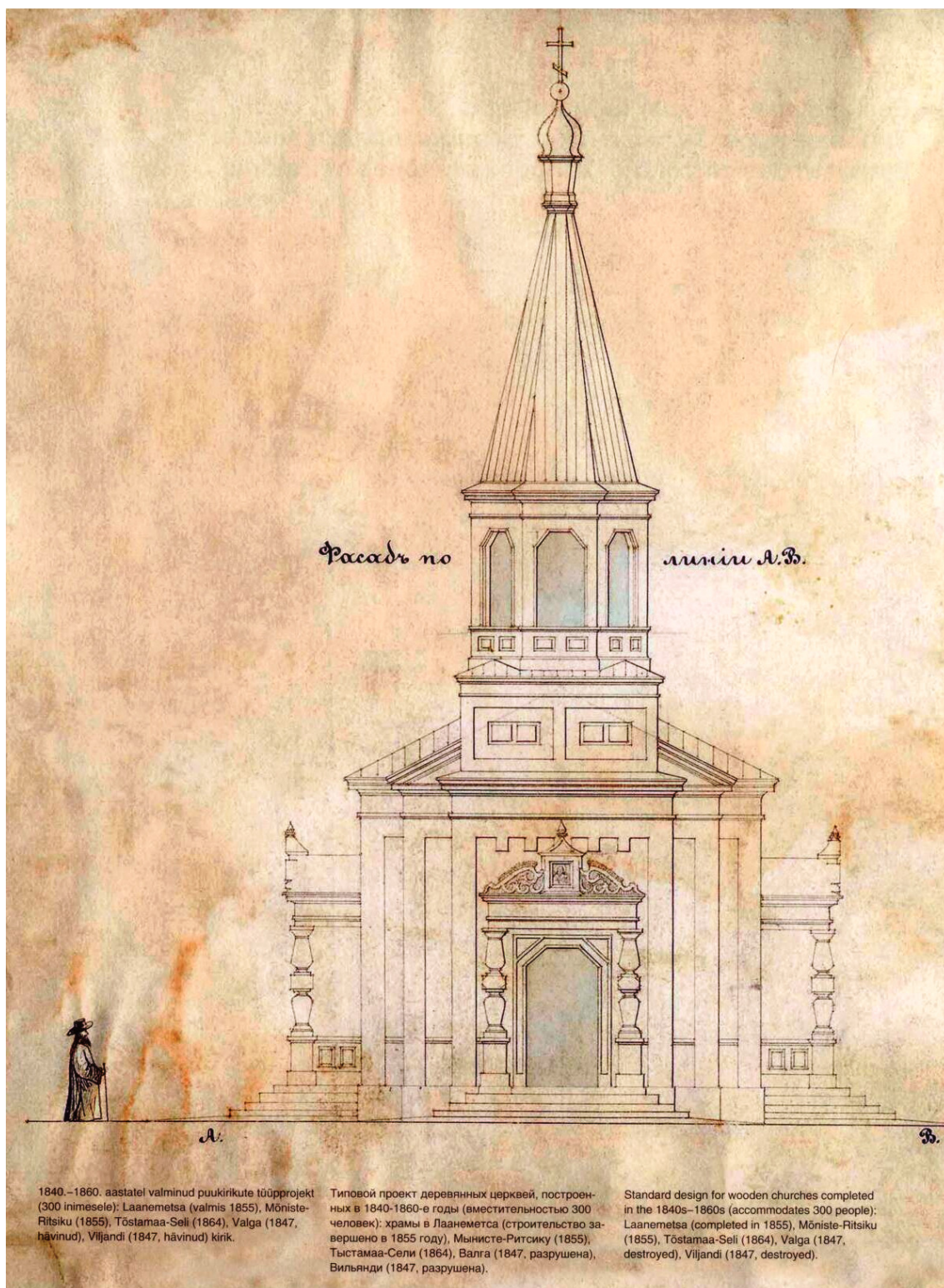
Kasutatud kirjandus

1. Harju-Jaani kihelkond läbi aegade 1863-1988. Julius Põldmäe. Tallinn 1992.
2. Õigeusu kirikud, kloostrid ja kabelid Eestis. Jaanus Plaat. Tallinn 2011.
3. Aastaraamat „Eesti ehitismälestised“. Tiit Masso. Tallinn 1990.
4. Artikkel „Arukülas tahetakse taastada vene kirikut“. Külli Koppelmaa. Ida-Harjumaa sõnumileht „Sõnumitooja“ 2007.
<http://www.sonumitooja.ee/vanaleht/2007/St24/aruklas.htm>
5. <http://et.wikipedia.org/wiki/Vandjala>
6. http://www.sonumitooja.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=809:sel-naedalal-hakatakse-taastama-arukuela-vene-kirikut
7. http://www.eoc.ee/est/esileht/piiskopkonnad/muud/article_id-1205
8. [http://et.wikipedia.org/wiki/Aruk%C3%BCla_m%C3%B5is_\(Harju-Jaani\)](http://et.wikipedia.org/wiki/Aruk%C3%BCla_m%C3%B5is_(Harju-Jaani))
9. Aruküla Õigeusu kiriku rekonstrueerimise ja abihoone eelprojekt. Arhitekt Ants Rajando. Tallinn 2008.
10. Aruküla kiriku konstruktiivse seisukorra eksperthinnang. OÜ H.Uuetalu. Tallinn 2009.

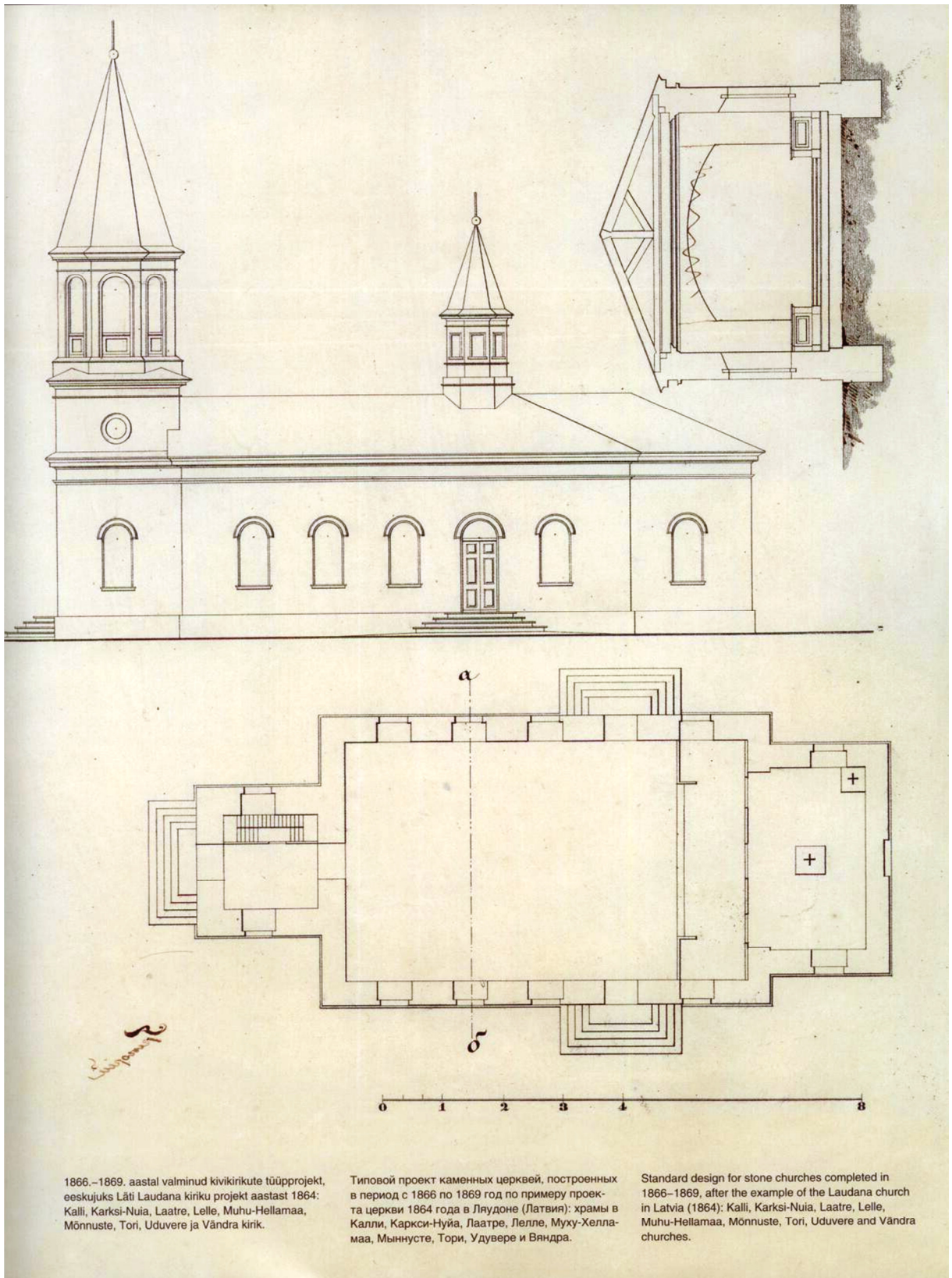
Lisad

Eestis ehitatud õigeusu kirikute tüüpprojektid

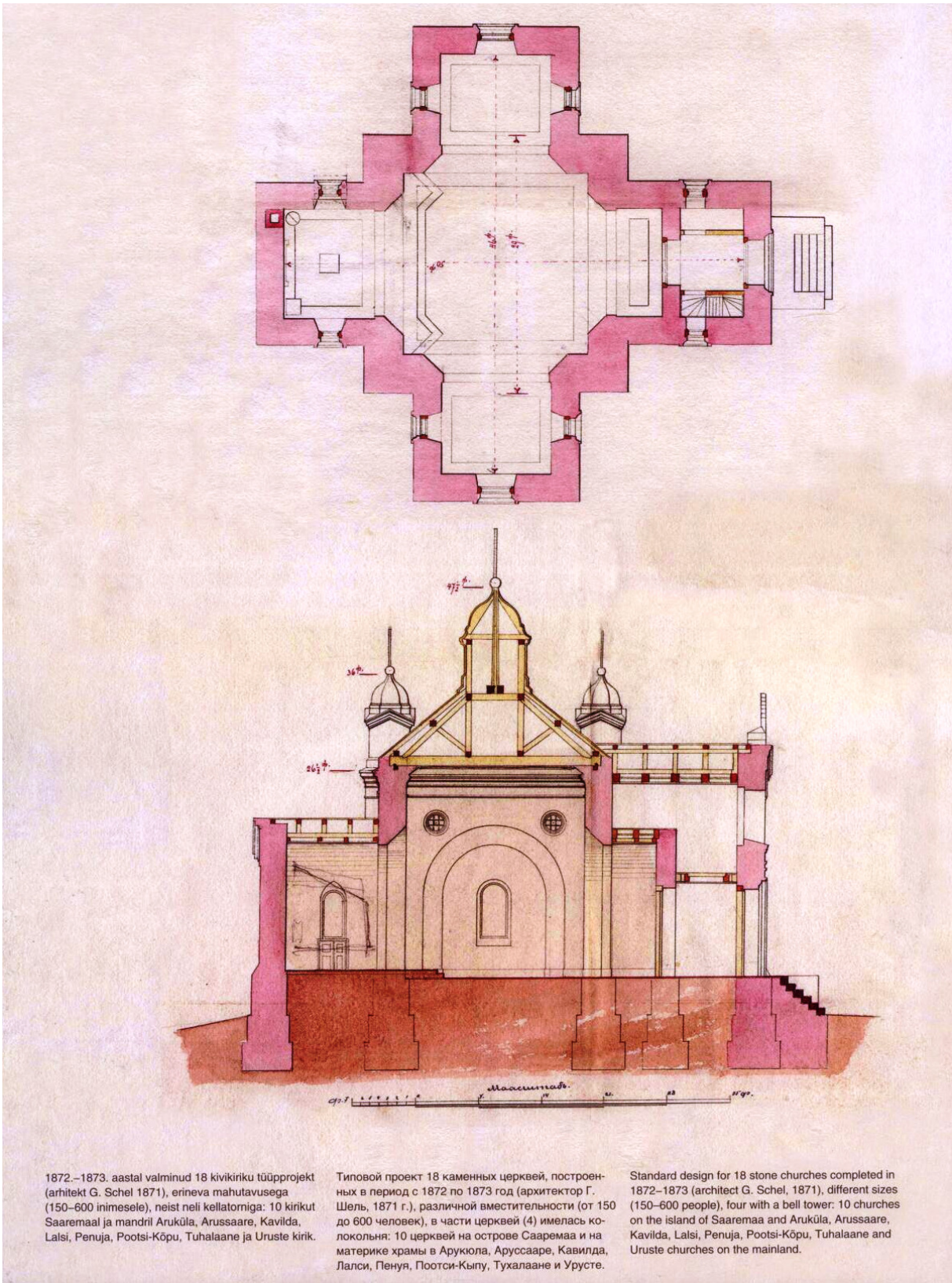
1. Puukiriku tüüpprojekt aastast 1840 - 1860

2. 1866-1860 valminud kivikirikute tüüpprojekt

3. 1872-1873 aastatel valminud kivikiriku tüüpprojekt (arhitekt G.Schel 1871)

4. 1872-1873 valminud kellatorniga kivist kiriku tüüpprojekt

Teisi sama tüüpprojekti järgi ehitatud kirikuid

5. Reomäe Apostel Andrease kirik Saaremaal Pihlta vallas Reo külas

6. Reomäe kiriku sisevaade

7. Piila Peaingel Miikaeli kirik Saaremaal, Kaarma vallas, Piila külas. Valminud 1873.

8. Piila kiriku sisevaade

Aruküla Püha Kolmainu kiriku originaalprojekt

Aruküla Püha Kolmainu kiriku fotod

9. Vaade Aruküla kirikule Lagedipoolt tulija pilgu läbi

10. Vaade Aruküla kirikule Peningi poolt tulija pilgu läbi

11. Vaade kirikule lõunast

12. Vaade kirikule idast

13. Vaade kirikule põhjast

14. Vaade kirikule läänest

15. Pikihoone lõunamüüri taastatud karniisid. Taamal paistab üks kahest säilinud nurgatornist.

16. Uuesti üles laotud kiriku kirdenurga müürid, mis hävisid pommitabamuses.

17. Taastatud kellatorni kolmikaknad lõunaküljel

18. Pikiruumi põhjamüür ümarakendega. Aknasillused on kindlustamist betooniga.

19. Alles oma taastamisjärjekorda ootav kellatorni lõunamüür. Müüri peale on ladustatud taastamisel kasutatavaid peakive

20. Kellatorni põhjamüüri seisukord - kivid on lahti, müüre katab taimkate

21. Kiriku sisevaated

22. Kõige halvemas seisus olev varisemisohtlik eeskoja poolne kaaristu

23. Osa kaaristust on juba varisenud

24. Hästi säilinud aknaaluse karniisi krohv, mille abil saab teha šabloon

25. Vihmaveetoru kandur – ligi sajandivanune ajalugu

26. Kellaruumi kolmikakna veeplekk

Asendiplaanid